

РОЗДІЛ 2

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 331.341.1

Давлетбаєва Н. Б.

Карагандинський державний технічний університет

АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Здійснено аналіз розвитку національної інноваційної системи України та виявлено особливості її формування. Розглянуто проблеми та шляхи створення умов для здійснення інноваційної діяльності в Україні. Виявлено, що інноваційна діяльність країни залежить від ефективності інноваційної політики, наявності інноваційних ресурсів, інтернаціоналізації фундаментальних та прикладних досліджень у сфері новітніх технологій. Обґрунтовано, що вихід на інноваційну модель розвитку можливий за рахунок розвитку системи сучасних знань, активізації технологічного прогресу, розробки державного механізму стимулювання інноваційної діяльності та створення сприятливого середовища для реалізації передових інноваційних рішень. Визначено основні організаційно-технічні вимоги до формування національної інноваційної системи України.

Ключові слова: національна інноваційна система, інноваційна політика, науково-технічна кооперація, індекс інноваційного розвитку, науково-технічний прогрес.

Постановка проблеми. Становище будь-якої країни в світовому економічному просторі визначається її загальною конкурентоспроможністю, яка залежить від ефективності національної інноваційної системи. Саме інноваційна система дозволяє країні здобути відповідний статус у системі міжнародних відносин. На сьогодні процес формування національної інноваційної системи в Україні пов'язаний з низкою проблем, і зокрема з тим, що країна втратила свою позицію в структурі міжнародного технологічного обміну та, відповідно, ефективну систему концентрування трудових, матеріальних, фінансових та наукових ресурсів на стратегічних напрямках промислового підйому. Внаслідок цього у структурі експорту України переважають проміжні товари, а саме сировина та напівфабрикати, тоді як розвинені країни світу виходять на світові ринки з передовими новітніми технологіями та інноваційними товарами. Тому актуальним питанням вітчизняної політики є формування ефективної національної інноваційної системи, яка здатна задіяти наявний науково-технічний потенціал країни з метою технологічної модернізації галузей економіки, активізації інноваційної діяльності в бізнес-середовищі, формування синергетичного взаємозв'язку науки, бізнесу та влади в процесі впровадження інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування та розвитку національної інноваційної системи України присвячено праці багатьох вчених, зокрема О.А. Федірко [2], Л.А. Шпаповалової [3], Г.В. Семеніхіна [5], Д.Є. Висоцького [6], В.В. Третьяка [10] та інших. Аналіз сучасних досліджень підтверджує, що питання формування національної інноваційної системи займає провідне місце в економічній політиці України, оскільки держава володіє достатнім науково-технічним потенціалом для здійснення інноваційної діяльності. Зокрема створена відповідна законодавча база, спрямована на підтримку розвитку економіки країни на інноваційних засадах, в законодавстві визначено правові, економічні та організаційні основи державного регулювання інноваційної діяльності, встановлено форми стимулювання ін-

новаційних процесів. Проте, не дивлячись на наявність відповідної законодавчої бази та потужного наукового потенціалу, інноваційна діяльність в Україні перебуває на проактивній фазі розвитку, а інноваційна складова вітчизняної продукції є не значною. Виходячи з цього, метою статті є розкриття особливостей формування національної інноваційної системи України, аналіз сучасних тенденцій її розвитку та виявлення шляхів активізації інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «інноваційна система» з'явився у 80-х рр. у працях К. Фрімана, Р. Нельсона і Б. Лундвалла. Інноваційний процес як соціальний феномен був завжди притаманний будь-якому суспільству, проте науково-технічний прогрес ХХ ст. створив умови для бурхливого розвитку інноваційної діяльності в різноманітних проявах і сферах. У процесі реалізації інновацій відбувається відбір і закріплення відповідних видів та форм відносин, які фіксуються на певний час у законодавстві, у формальних і неформальних організаційних формах і нормах поведінки суб'єктів господарювання. В результаті цього формується певна національна інноваційна система, яка обслуговує інноваційний процес і одночасно модифікується під його впливом [6].

Згідно з концепцією К. Фрідмана, національна інноваційна система – це складна система економічних суб'єктів і громадських інститутів (норм права), що беруть участь у створенні, зберіганні, поширенні і трансформації нових знань в нові технології, продукти та послуги, які споживає суспільство [7].

Інституційний підхід до визначення поняття «національна інноваційна система», розкритий в Концепції розвитку національної інноваційної системи, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів Україна від 17.06.2009 № 680-р. Зокрема, під національною інноваційною системою розуміється «сукупність законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні у процесі створення та застосування наукових знань та технологій і визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для

забезпечення інноваційного процесу» [9]. Структуру національної інноваційної системи відображено на рисунку 1.

Основною метою національної інноваційної системи є забезпечення стійкого економічного розвитку і підвищення якості життя населення шляхом створення додаткових робочих місць як у сфері науки, так і у сфері виробництва, а також збільшення надходжень до бюджетів різних рівнів за рахунок збільшення обсягів виробництва наукоємної продукції та збільшення доходів населення [8].

Розвиток національної інноваційної системи передбачає підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників та підвищення продуктивності їх праці шляхом технологічної модернізації національної економіки, активізації виробництва інноваційної продукції, впровадження передових технологій та методів управління й організації діяльності суб'єктів господарювання.

З метою комплексного аналізу формування та розвитку національної інноваційної системи України передусім необхідно розглянути загальні показники інноваційної активності вітчизняних підприємств за період з 2000–2013 р. на основі статистичних даних, наведених у таблиці 1.

У 2013 р. інноваційною діяльністю займалась 1 715 вітчизняних підприємств, серед яких найактивнішими були підприємства Запорізької області (28,8%), Миколаївської (24,9%), Херсонської (23,6%), Харківської (23,2%), Івано-Франківської (21,4%), Чернігівської (20,7%), Вінницької (19,4%), Кіровоградської (18,3%), Хмельницької (18,2%) та м. Києва (25,6%) (табл. 2).

Характеризуючи загальний обсяг витрат, спрямованих підприємствами України на впровадження інновацій, слід зазначити, що у 2013 р. вони витратили близько 9,6 млрд грн, з яких на підприємства машинобудування припало 37,5% витрат, на підприємства з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 17,8%, на металургійні підприємства та підприємства з виготовлення готових металевих виробів – 11,4%, на підприємства добувної промисловості та розроблення кар'єрів –

7,8%. Темп приросту загальної суми витрат на інновації у 2011 р. склав 78,16%, досягнувши свого найбільшого значення за 2000–2013 рр. Проте слід виокремити тенденцію до скорочення інноваційних витрат вітчизняними підприємствами у наступні роки. Основними джерелами фінансування інноваційної діяльності підприємств України є їх власні кошти, частка яких у 2013 р. зросла до 72,9% від загального обсягу витрат. На рисунку 2 відображено розподіл обсягу фінансування інноваційної діяльності за джерелами.

Таблиця 1
Показники інноваційної активності підприємств України

Рік	Загальна сума витрат на інновації, млн грн	Темп приросту загальної суми витрат на інновації, %	Питома вага підприємств, що здійснюють інновації, %	Питома вага промислових підприємств, що впроваджують інновації, %
2000	1 760,1	x	18,0	14,8
2001	1 979,4	12,46	16,5	14,3
2002	3 018,3	52,49	18,0	14,6
2003	3 059,8	1,37	15,1	11,5
2004	4 534,6	48,20	13,7	10,0
2005	5 751,6	26,84	11,9	8,2
2006	6 160,0	7,10	11,2	10,0
2007	10 850,9	76,15	14,2	11,5
2008	11 994,2	10,54	13,0	10,8
2009	7 949,9	-33,72	12,8	10,7
2010	8 045,5	1,20	13,8	11,5
2011	14 333,9	78,16	16,2	12,8
2012	11 480,6	-19,91	17,4	13,6
2013	9 562,6	-16,71	16,8	13,6

Джерело: складено автором за даними [1]

За даними сьомого щорічного звіту «Global Innovation Index 2014» Україна в 2014 р. посіла 63-є місце в рейтингу інноваційного розвитку серед 143 країн світу, піднявшись на вісім сходинок порівняно з 2013 р.

Глобальний індекс інновацій складається з 80 показників, які характеризують інноваційний розвиток країн світу. Автори дослідження вважають, що успішність економіки пов'язана одночасно з наявністю інноваційного потенціалу та умов для його реалізації. Тому індекс розраховується як зважена сума оцінок за двома групами показників:

- 1) наявні ресурси та умови для впровадження інновацій (Innovation Input);
- 2) досягнуті практичні результати реалізації інновацій (Innovation Output).

Доповідь про інноваційний розвиток країн світу в 2014 р. мала назву «Людський фактор в інноваційному процесі» і була присвячена ролі творчих особистостей і груп в інноваційному процесі. В доповіді висвітлюються різні аспекти людського капіталу, що необхідний для реалізації інновацій, зокрема кваліфікована робоча сила; синергія людського, фінансового та технологічного капіталу; збереження талановитих працівників; мобілізація високоосвічених людей. Автори доповіді зауважують, що розуміння людського фактора в інноваційному процесі є особливо важливим для

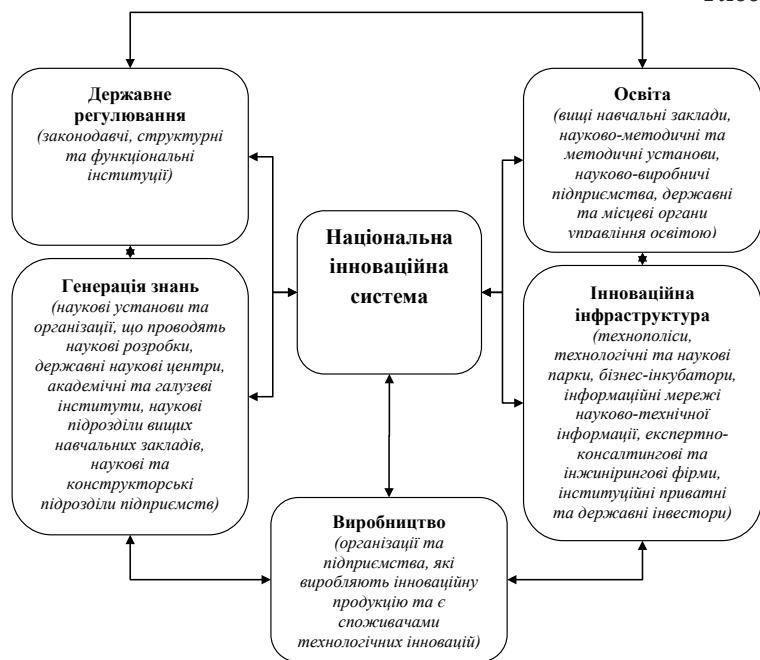

Рис. 1. Структура національної інноваційної системи

Джерело: розроблено автором

розроблення національної та місцевої політики. У документі підкреслюється, що людський інноваційний фактор служить однією з причин, згідно з якою лідери в галузі інновацій залишаються на чолі рейтингів і за якими деякі з великих країн з ринком, що формується мають різні показники інновацій [4].

Таблиця 2

Кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю

Інноваційна діяльність	Роки		
	2011	2012	2013
Усього	1 679	1 758	1 715
мали витрати на інноваційну діяльність	1 348	1 362	1 337
впроваджували інновації	1 327	1 371	1 312
з них:			
впроваджували інноваційні види продукції;	731	704	683
впроваджували нові технологічні процеси;	605	598	665
реалізовували інноваційну продукцію, що заново впроваджена або зазнала технологічних змін протягом останніх трьох років	1 043	1 037	1 031

Джерело: складено автором за даними [1]

Рис. 2. Розподіл обсягу фінансування інноваційної діяльності за джерелами

Джерело: складено автором за даними [1]

Отже, формування національної інноваційної системи є пріоритетним напрямком науково-технічного розвитку України. Використовуючи світовий досвід інноваційного розвитку країн, можна

виділити основні організаційно-технічні вимоги до формування національної інноваційної системи України, зокрема [10]:

– розвиток науково-дослідної та технологічної сфери, спрямованої на розширене відтворення знань, інформації і технологій, орієнтованих на задоволення інноваційних потреб виробництва;

– взаємодія наукових підрозділів та підприємницьких структур з метою трансферу знань в конкурентоспроможні технології та створення ринку високотехнологічної продукції;

– формування підприємницької ланки, здатної використовувати конкурентні технології у виробництві і отримувати високий прибуток;

– цільовий характер державної підтримки, що здійснюється за допомогою капітальних вкладень або шляхом передачі прав на інтелектуальну власність;

– звільнення від оподаткування нових технологій, фінансування досліджень і розробок;

– створення малих фірм, що забезпечують розробку і передачу нових технологій, а також центрів передачі технологій в науково-дослідних інститутах і вузах, зокрема шляхом надання їм стартового капіталу і податкових пільг, надання правової та інформаційної підтримки.

Висновки. Отже, відновлення економіки України та підвищення темпів економічного росту можливе за рахунок переходу країни на інноваційну модель розвитку, яка передбачає розробку, впровадження та використання новітніх технологій та формування ефективної національної інноваційної системи. Нині до основних проблем інноваційної діяльності України слід зарахувати: відсутність ефективної взаємодії між науково-дослідною сферою та реальним виробництвом; недостатнє фінансування початкових етапів інноваційного процесу; недосконалість нормативно-правової бази та дефіцит кваліфікованих кадрів. Тому пріоритетним завданням державної політики є формування та розвиток ефективної національної інноваційної системи з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на національному та міжнародному рівнях шляхом технологічної модернізації національної економіки та активізації виробництва інноваційної продукції. Передусім необхідно удосконалити правове середовище венчурного фінансування інноваційної діяльності, забезпечити захист прав власності та прозорості податкової системи.

Список літератури:

1. Наукова та інноваційна діяльність (1990–2013 рр.): статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.
2. Федірко О.А. Національна інноваційна система як об'єкт державної інноваційної політики [Електронний ресурс] / О.А. Федірко. – Режим доступу: http://ierjournal.com/journals/6/2007_03_Fedirko.pdf.
3. Шаповалова Л.А. Складові національної інноваційної системи та рівень їх розвитку в Україні / Л.А. Шаповалова // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. – 2011. – № 121–122. – С. 94–98. – (Серія «Економіка»).
4. Исследование INSEAD: глобальный индекс инноваций 2014 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eurosvita.net/index.php/?category=1&id=3407>.
5. Семенихин Г.В. Инновационная деятельность в Украине, проблемы и пути их преодоления / Г.В. Семенихин // Теоретичні та практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2014. – Т. 1, № 1(10). – С. 221–227.
6. Высоцкий Д.Е. Понятие, структура и субъекты национальной инновационной системы / Д.Е. Высоцкий // Экономика та право. – 2013. – № 2. – С. 16–25.
7. Freeman, C., 1987. Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan. London: Frances Pinter. 325 p.
8. Моргунов Е.В. Национальная (государственная) инновационная система: сущность и содержание / Е.В. Моргунов, Г.В. Снегирев // Собственность и рынок. – 2004. – № 7. – С. 10–21.
9. Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 680-р // Офіційний вісник України. – 2009. – № 47. – С. 1 593.
10. Третьяк В.В. Национальная инновационная система как основа экономики инновационного типа [Электронный ресурс] / В.В. Третьяк. – Режим доступа: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/45477/23-Tretyak.pdf?sequence=1>.

Давлетбаева Н. Б.

Карагандинский государственный технический университет

АНАЛИЗ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Резюме

Осуществлен анализ развития национальной инновационной системы Украины и выявлены особенности ее формирования. Рассмотрены проблемы и пути создания условий для осуществления инновационной деятельности в Украине. Выявлено, что инновационная деятельность страны зависит от эффективности инновационной политики, наличия инновационных ресурсов, интернационализации фундаментальных и прикладных исследований в области новейших технологий. Обосновано, что выход на инновационную модель развития возможен за счет развития системы современных знаний, активизации технологического прогресса, разработки государственного механизма стимулирования инновационной деятельности и создания благоприятной среды для реализации передовых инновационных решений. Определены основные организационно-технические требования к формированию национальной инновационной системы Украины.

Ключевые слова: национальная инновационная система, инновационная политика, научно-техническая кооперация, индекс инновационного развития, научно-технический прогресс.

Davlyetbayeva N. B.

Karaganda State Technical University

ANALYSIS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN NATIONAL INNOVATION SYSTEM

Summary

Conducted the analysis of the national innovation system of Ukraine and revealed the features of its formation. Considered the problems and ways of creating conditions for innovation in Ukraine. Revealed that innovative activity of the country depends on the effectiveness of innovation policy, the availability of innovative resources, the internationalization of basic and applied research in the field of new technologies. Proved that access to innovative development model is possible due to development of modern knowledge, enhance technological progress and development of the state mechanism to stimulate innovation and create an enabling environment for the implementation of advanced innovative solutions. The basic organizational and technical requirements for the formation of the national innovation system of Ukraine are grounded.

Keywords: national innovation system, innovation policy, scientific and technical cooperation, innovative capacity index of innovative development, scientific and technological progress.